

PAGALBOSONKOLOGINIAMS SLIGONIAMS ASOCIACIJA

*Įmonės kodas 302704554, registracijos adresas A. Mickevičiaus g. 9, LT-44307 Kaunas
Telefonas +370 680 70001, el. paštas: info@pola.lt*

POLA STUDIJA: NEĮGALIOJO STATUSAS

2018 m. gruodis

TURINYS

I.	STUDIJOS TIKSLAS	3
II.	KAIP YRA REGULIUOJAMAS NEĮGALIOJO STATUSAS LIETUVOJE.....	4
III.	NEĮGALIOJO STATUSO NUSTATYMAS	4
3.1.	ASMENS KREIPIMASIS Į NDNT	5
3.2.	NEĮGALUMO LYGIO NUSTATYMAS.....	6
3.3.	DARBINGUMO LYGIO NUSTATYMAS.....	7
3.4.	SPECIALIŲJŲ POREIKIŲ NUSTATYMAS	9
IV.	NEĮGALIAJAM SKIRIAMA PAGALBA	10
4.1.	FINANSINĖS PAGALBOS PRIEMONĖS	10
4.2.	LENGVATOS.....	15
V.	PRAKTINIAI PAVYZDŽIAI.....	22
VI.	PROBLEMATIKA.....	24
VII.	POLA REKOMENDACIJOS	28

I. STUDIJOS TIKSLAS

Šios studijos tikslas, aptarti neįgaliojo statusą, jo nustatymo tvarką, identifikuoti sistemoje kylančias problemas ir pasiūlyti šių problemų sprendimo būdus.

Visų pirma, manome, kad valstybė siekdama užtikrinti, jog neįgaliųjų teisės būtų tinkamai apgintos ir įgyvendintos, turi ne tik sukurti tinkamą teisinį reguliavimą, neįgaliųjų asmenų teises ir privilegijas įtvirtinant įstatymuose ir poįstatyminiuose teisės aktuose, bet ir skatinti efektyvų šio reguliavimo bei visos socialinės integracijos sistemos veikimą.

Antra, kyla poreikis iškomunikuoti neįgaliojo turimas teises ir privilegijas. Šiuo metu socialinės integracijos sistema veikia nacionaliniu ir savivaldybės lygmeniu, todėl neretai neįgaliesiems sunku sužinoti jų turimas teises ir privilegijas.

Trečia, įstatymų leidėjų, neįgaliųjų ir nevyriausybinių organizacijų nuolatinis bendradarbiavimas, atsižvelgiant į neįgaliojo poreikius ir veikiančią sistemą, leistų optimizuoti socialinės integracijos sistemos kokybę ir efektyvumą.

Pagrindiniai studijoje keliami klausimai:

- Dabartinis neįgaliojo teisių reguliavimas ir įgyvendinimas
- Praktiniai pavyzdžiai
- Problemos su kuriomis susiduria neįgalūs
- POLA rekomendacijos

II. KAIP YRA REGULIUOJAMAS NEIGALIOJO STATUSAS LIETUVOJE

Neįgaliojo statusas Lietuvoje reglamentuojamas, tiek tarptautiniu, tiek ir nacionaliniu lygmeniu.

Lietuvoje ratifikuota ir veikianti Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija ir jos fakultatyviniai protokolai (toliau – Konvencija), skatina ir užtikrina visų neįgaliųjų visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, taip pat skatina pagarbą šių asmenų prigimtiniam orumui. Konvencijoje įtvirtinta neįgaliųjų lygybės prieš įstatymą, laisvės bei saugumo, asmens neliečiamumo reikalavimai, laisvo judėjimo, pilietybės ir savarankiško gyvenimo teisės, teisė į sveikatą, darbą, užimtumą ir išsilavinimą, galimybė dalyvauti politiniame bei kultūriniame gyvenime.

Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo (toliau – NSIĮ) pagrindinis tikslas yra užtikrinti neįgaliųjų lygias teises ir galimybes visuomenėje, nustatyti neįgaliųjų socialinės integracijos principus, apibrėžti socialinės integracijos sistemą ir jos prielaidas bei sąlygas.

2012 m. buvo patvirtinta Nacionalinė neįgaliųjų socialinės integracijos 2013-2019 m. programa, kuria siekiama sukurti darnią aplinką ir sąlygas veiksmingai plėtoti neįgaliųjų socialinės integracijos procesus. Programa išskirti keturi pagrindiniai tikslai:

- užtikrinti skirtingas negalias turinčių neįgaliųjų specialiųjų poreikių tenkinimą teikiant socialinės integracijos paslaugas;
- užtikrinti neįgaliesiems galimybę laisvai judėti fizinėje aplinkoje ir naudotis visiems prieinama informacija;
- siekti didesnio neįgaliųjų užimtumo darbo rinkoje, kultūros, sporto, laisvalaikio veikloje;
- užtikrinti neįgaliųjų teisių, pagrindinių laisvių gynimą be diskriminacijos dėl neįgalumo ir sudaryti sąlygas tobulinti neįgaliųjų socialinės integracijos proceso valdymą.

Nepaisant valstybės dedamų pastangų, neįgalieji vis dar susiduria su praktiniais sistemos trūkumais:

- Pasigendama aiškumo nustatant neįgaliojo statusą ir darbingumo lygį;
- Pasigendama aiškios kompensavimo sistemos;
- Ne visos neįgaliajam suteikiamos privilegijos yra efektyvios ir tinkamai funkcionuojančios.

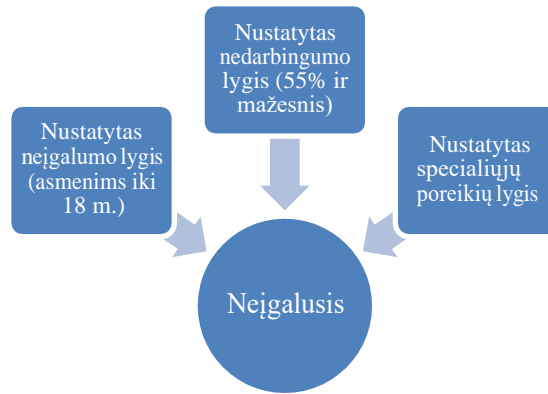
III. NEIGALIOJO STATUSO NUSTATYMAS

NSIĮ įtvirtina, kad neįgalusis, tai asmuo kuriam, įstatymo nustatyta tvarka, nustatytas neįgalumo lygis arba 55% ir mažesnis darbingumo lygis, arba specialiųjų poreikių lygis¹.

Šiuo metu Lietuvoje taikoma integruota neįgalumo vertinimo sistema, kuomet neįgalumo lygis bendrąją prasme yra vertinamas atsižvelgiant į asmenų amžiaus grupes (asmenys iki 18 m. ir asmenys nuo 18 m.), tokių asmenų gebėjimą dalyvauti darbo rinkoje (darbingumo lygio nustatymas) bei specialiųjų poreikių nustatymas (slaugos ar priežiūros poreikis).

NSIĮ išskiria tris neįgaliojo asmens statuso nustatymo būdus – neįgalumo lygio nustatymas, darbingumo lygio nustatymas ir specialiųjų poreikių nustatymo lygis. Tam, kad asmeniui būtų suteiktas neįgaliojo asmens statusas, jis turi atitikti neįgaliojo statusui taikomus kriterijus (žr. į 1 pav.).

¹ Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo 2 str. 8 d.

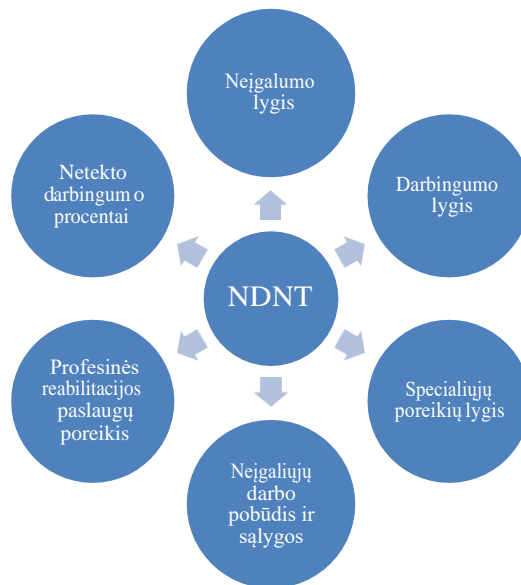

1 pav. Neįgaliojo statuso kriterijai

Vis dėlto praktikoje labai dažnai susiduriama, jog visuomenei nėra žinoma kuo skiriasi neįgalumo, nedarbingumo bei specialiųjų poreikių lygių nustatymas, kada koks lygis gali būti nustatytas ir kokios socialinės garantijos taikomos priklausomai nuo asmeniui nustatyto lygio.

3.1. Asmens kreipimasis į NDNT

Įtvirtinama, kad neįgalumo lygį, darbingumo lygį, specialiųjų poreikių lygį nustato Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba² (toliau – NDNT). NDNT yra pagrindinė institucija, kuri užtikrina neįgalųjų integraciją į visuomenę ir priima su neįgalumo statusu susijusius sprendimus (žr. į 2 pav.).

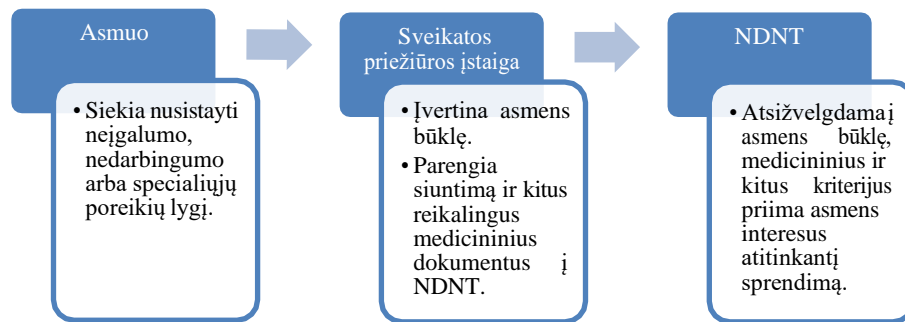

2 pav. NDNT priimamų sprendimų kategorijos³

NDNT nustato specialią tvarką, kuria remiantis asmuo gali kreiptis į tarnybą dėl neįgalumo, darbingumo ir specialiųjų poreikių nustatymo lygio (žr. į 3 pav.). Asmuo ar jo atstovas turi teisę pats inicijuoti kreipimąsi į NDNT, tačiau prieš tai padarant, visų pirma, jis privalo kreiptis į sveikatos priežiūros įstaigą. Priklausomai nuo to ar asmuo nori nusistatyti neįgalumo, nedarbingumo ar specialiųjų poreikių lygį, asmenį gydantis gydytojas, įvertinęs asmens diagnozę ir atsižvelgęs į tai, kad po taikyto gydymo ir medicininės rehabilitacijos išlieka organizmo funkcijų sutrikimų, parengia specialųjį siuntimą į NDNT.

² Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos;

³ Lietuvos Respublikos neįgalųjų ir socialinės integracijos įstatymo 18 str.

3 pav. Kreipimosi į NDNT tvarka

NDNT atitinkamą sprendimą pagal besikreipiančio asmens statusą, priima per 15 darbo dienų nuo visų reikiamų dokumentų pateikimo dienos. Tuo atveju, jeigu asmuo nesutinka su NDNT priimtu sprendimu, jam įtvirtinama galimybė tokį sprendimą apskusti.

Atkreiptinas dėmesys, kad galimybė skusti NDNT sprendimą taip pat suteikiama ir pensiją ar išmoką asmeniui mokančiai institucijai. Tokiu būdu siekiama užtikrinti, kad asmuo negalėtų piktnaudžiauti neįgaliojo statuso suteikiamomis garantijomis.

3.2. Neįgalumo lygio nustatymas

Neįgalumo lygis, nustatomas asmenims iki 18 metų, išskyrus asmenis, kurie yra (buvo) draudžiami valstybiniu socialiniu draudimu⁴. Tokiems asmenims turi būti nustatomas neįgalumo, bet darbingumo lygmuo.

Neįgalumo lygis nustatomas NDNT kompleksiskai įvertinus asmens sveikatos būklę ir savarankiškumo kasdienėje veikloje bei galimybių ugdytis netekimo mastą. Nustatydamas neįgalumo lygį NDNT vertina medicininius ir kitus neįgalumo lygiui nustatyti reikalingus dokumentus, taip pat pildo specialius gebėjimo klausimynus⁵.

Išskirtina, kad asmeniui gali būti nustatomi 3 neįgalumo lygiai (žr. į 4 pav.)⁶. Priklausomai nuo nustato neįgalumo lygmens, skiriasi asmenims suteikiamų socialinių garantijų apimtys (pvz. mokamos šalpos dydis).

Sunkus neįgalumo lygis	Vidutinio neįgalumo lygis	Sunkus neįgalumo lygis
<ul style="list-style-type: none"> • Būklė, kai dėl ligos, traumos, sužalojimo, įgimtų arba vaikystėje įgytų sveikatos sutrikimų, aplinkos veiksnių neigiamo poveikio žymiai sumažėjusios galimybės ugdytis, dalyvauti, veikti ir būtina nuolatinė kitų žmonių slauga, priežiūra, pagalba. 	<ul style="list-style-type: none"> • Būklė, kai dėl ligos, traumos, sužalojimo, įgimtų arba vaikystėje įgytų sveikatos sutrikimų, aplinkos veiksnių neigiamo poveikio sumažėjusios galimybės ugdytis, dalyvauti, veikti ir reikia nenuolatinės kitų žmonių priežiūros, pagalbos. 	<ul style="list-style-type: none"> • Būklė, kai dėl ligos, traumos, sužalojimo, įgimtų arba vaikystėje įgytų sveikatos sutrikimų, aplinkos veiksnių neigiamo poveikio nežymiai sumažėjusios galimybės ugdytis, dalyvauti, veikti.

4 pav. Neįgalumo lygis

⁴ Lietuvos Respublikos neįgaliųjų ir socialinės integracijos įstatymo 19 str.;

⁵ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu patvirtintas neįgalumo lygio nustatymo kriterijų ir tvarkos aprašas;

⁶ Ten pat;

Įvertinus asmens būklę ir galimą asmens būklės pasikeitimą ateityje, skiriasi neįgalumo lygmens nustatymo terminai (žr. į 5 pav.).

6 mėnesiams	Vieniems metams	2 metams	Iki 18 m.
<ul style="list-style-type: none"> • Neįgalumo lygis vertinamas pirmą kartą. • Prognozuojamas sveikatos būklės pasikeitimas, darantis įtaką asmens neįgalumo lygiui, per artimiausius 6 mėn. 	<ul style="list-style-type: none"> • Neįgalumo lygis vertinamas pirmą kartą. • Prognozuojamas asmens sveikatos būklės pasikeitimas, darantis įtaką asmens neįgalumo lygiui, per artimiausius 12 mėn. 	<ul style="list-style-type: none"> • Prognozuojamas asmens sveikatos būklės pasikeitimas, darantis įtaką asmens neįgalumo lygiui, per artimiausius 24 mėn. 	<ul style="list-style-type: none"> • Neprognozuojamas asmens sveikatos būklės pasikeitimas, darantis įtaką asmens neįgalumo lygiui. • Asmens sveikatos sutrikimai yra nuolatinio, nekintamo pobūdžio.

5 pav. Neįgalumo lygio nustatymo terminai

Atkreiptinas dėmesys, kad asmenims suteikiama galimybė kreiptis dėl pakartotinio neįgalumo lygio ne tik pasibaigus neįgalumo nustatymo terminams, bet ir pasikeitus asmens sveikatos būklei bei neįgaliojo asmens atstovams (tėvams, globėjams, rūpintojams) nesutinkant su NDNT priimtu sprendimu.

3.3. Darbingumo lygio nustatymas

Skirtingai nei neįgalumo lygis, darbingumo lygis nustatomas asmenims nuo 18 metų iki senatvės pensijos amžiaus, taip pat asmenims iki 18 metų, kurie yra (buvo) draudžiami valstybiniu socialiniu draudimu⁷.

Nustatydamą darbingumo lygmenį NDNT kompleksiskai vertina medicininius (t. y. asmens bazinį darbingumą), ir asmens veiklos ir gebėjimų dalyvauti kriterijus⁸. Vertinant darbingumo lygmenį NDNT atsižvelgia į papildomus funkcinis (valandų, kurias asmuo gali dirbti, skaičius), profesinius ir kitus (išsilavinimą, profesinę kvalifikaciją, darbo patirtį ir įgūdžius, amžių, fizinės, darbo ir informacinės aplinkos pritaikymo būtinumą) kriterijus, turinčius įtakos darbingumo lygio nustatymui.

Pažymėtina, kad nustatant onkologinėmis ligomis sergančių asmenų darbingumo lygį, NDNT vadovaujasi papildomais onkologinių ligų kriterijais⁹. Onkologinių ligonių darbingumas nustatomas įvertinus po taikyto gydymo išliekantį bendrą funkcinį sutrikimą, atsižvelgiant į onkologinių ligų specifiškumą ir taikytus gydymo būdus.

Asmeniui gali būti nustatomi 3 darbingumo lygiai, 5% intervalu (žr. į 6 pav.)¹⁰. Priklausomai nuo nustatyto darbingumo lygmens skiriasi ne tik socialinių garantijų apimtys, bet ir asmens galimybės grįžti į darbo rinką. Atkreiptinas dėmesys, kai asmeniui yra nustatoma daugiau nei viena darbingumo lygio priežastis, darbingumo lygis nustatomas dėl kiekvienos priežasties atskirai¹¹.

⁷ Lietuvos Respublikos neįgaliųjų ir socialinės integracijos įstatymo 20 str.;

⁸ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2005 m. kovo 21 d. įsakymu Nr. A1-78/V-179 patvirtintas darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašas;

⁹ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2005 m. kovo 21 d. įsakymu Nr. A1-78/V-179 patvirtintas darbingumo lygio nustatymo kriterijų aprašas;

¹⁰ Ten pat 6 str.;

¹¹ Ten pat 26 str.;

0-25% darbingumo lygis	30-55% darbingumo lygis	60-100% darbingumo lygis
<ul style="list-style-type: none"> • Asmuo laikomas nedarbingu. • Asmuo negali dirbti arba gali dirbti tik pagal negalios pobūdį pritaikytoje darbo vietoje ar pritaikytomis darbo sąlygomis. 	<ul style="list-style-type: none"> • Asmuo laikomas iš dalies darbingu. • Asmuo gali dirbti pagal negalios pobūdį pritaikytoje darbo vietoje arba jam nebūtina pritaikyti darbo vietas. 	<ul style="list-style-type: none"> • Asmuo laikomas darbingu.

6 pav. Darbingumo lygis

Tik išimtiniais atvejais, kai darbingumo lygis nustatomas dėl nelaimingo atsitikimo darbe arba dėl profesinės ligos, taip pat kai asmens sveikatos sutrikimai yra nuolatinio pobūdžio, darbingumo lygis gali būti nustatomas neterminuotai arba iki senatvės amžiaus pradžios. Priešingu atveju, priklausomai nuo asmens būklės ir galimo asmens būklės pasikeitimo ateityje, darbingumo lygis visuomet nustatomas terminuotai. Darbingumo lygio nustatymo terminai nustatomi atsižvelgiant į kiekvieną asmenį individualiai (žr. į 7 pav.)¹².

6 mėnesiams	Vieniems metams	2 metams
<ul style="list-style-type: none"> • Darbingumo lygis vertinamas pirmą kartą. • Prognozuojamas asmens sveikatos būklės ir profesinių, funkcinių veiksnių pasikeitimas, darantis įtaką asmens darbingumo lygiui, per artimiausius 6 mėn. 	<ul style="list-style-type: none"> • Darbingumo lygis vertinamas pirmą kartą. • Prognozuojamas asmens sveikatos būklės ir profesinių, funkcinių veiksnių pasikeitimas, darantis įtaką asmens darbingumo lygiui, per artimiausius 12 mėn. 	<ul style="list-style-type: none"> • Prognozuojamas asmens sveikatos būklės ir profesinių, funkcinių veiksnių pasikeitimas, darantis įtaką asmens darbingumo lygiui, per artimiausius 24 mėnesius, ir asmenims, kurie mokosi, iki 26 metų.
Iki profesinės rehabilitacijos programos pabaigos	Iki senatvės amžiaus	Neterminuotai
<ul style="list-style-type: none"> • Asmeniui nustatytas profesinės rehabilitacijos poreikis. 	<ul style="list-style-type: none"> • Asmens sveikatos būklės ir profesinių funkcinių veiksnių pasikeitimas, darantis įtaką asmens darbingumo lygiui, ir (ar) asmens sveikatos sutrikimai yra nuolatinio, nekintamo pobūdžio. 	<ul style="list-style-type: none"> • Darbingumo lygis nustatomas dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar dėl profesinės ligos.

7 pav. Darbingumo lygio nustatymo terminai

Asmenims taip pat suteikiama galimybė kreiptis dėl pakartotinio darbingumo lygio nustatymo¹³. Pakartotinai darbingumo lygis gali būti nustatomas:

- pasibaigus nustatytam darbingumo lygio terminui;
- pasikeitus asmens sveikatos būklei;
- asmeniui ir/ar pensiją ar išmoką mokančiai institucijai nesutinkant su NDNT priimtu sprendimu;

¹² Lietuvos Respublikos neįgalųjų ir socialinės integracijos įstatymo 20 str. 8 d.;

¹³ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2005 m. kovo 21 d. įsakymu Nr. A1-78/V-179 patvirtintas darbingumo lygio nustatymo tvarkos aprašo 35 str.;

- esant pagrįstoms abejonėms dėl darbingumo lygio nustatymo ar paaiškėjus, kad NDNT sprendimas priimtas nepagrįstai.

3.4. Specialiųjų poreikių nustatymas

Specialieji poreikiai yra nustatomi asmenims, neatsižvelgiant į jų amžių, neįgalumo ar darbingumo lygį. Atsižvelgiant į tai, specialieji poreikiai taip pat gali būti nustatomi ir asmenims, sulaukusiems senatvės pensijos amžiaus, kurie dėl ilgalaikių sveikatos pokyčių ar jų pasekmių visiškai ar iš dalies yra netekę savarankiškumo ir negali pasirūpinti savo asmeniniu bei socialiniu gyvenimu¹⁴.

Įvertinus asmens sveikatos būklę ir galimybes būti savarankiškam kasdienėje veikloje, asmenims gali būti nustatomi skirtingų rūšių specialieji poreikiai (žr. į 8 pav.)¹⁵.

Specialusis nuolatinės slaugos poreikis	Specialusis nuolatinės priežiūros poreikis	Lengvojo automobilio įsigijimas ir jo pritaikymas	Transporto išlaidų kompensavimas
<ul style="list-style-type: none"> • Asmenims, kuriems yra būtina nuolatinė slauga ir kurių fizinė bei psichinė negalia visiškai apriboja jų galimybes orientuotis, judėti, dirbti ir savarankiškai tvarkyti asmeninį bei socialinį gyvenimą. 	<ul style="list-style-type: none"> • Asmenims, kuriems dėl labai didelių organizmo funkcijos sutrikimų reikalinga nuolatinė kito asmens priežiūra (pagalba) namuose, tvarkant asmeninį ir socialinį gyvenimą. 	<ul style="list-style-type: none"> • Neįgaliesiems, turintiems sutrikusią judėjimo funkciją, mokamos lengvųjų automobilių įsigijimo, jų techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos 	<ul style="list-style-type: none"> • Asmenims, labiausiai sutrikus jų judėjimo funkcijai, esant atitinkamoms organizmo būklėms

8 pav. Specialieji poreikiai

Specialieji poreikiai asmenims gali būti nustatomi terminuotai, įvertinus tokio asmens būklę ir funkcinis sutrikimus (žr. į 9 pav.)¹⁶.

6 mėnesiams	Vieniems metams	2 metams
<ul style="list-style-type: none"> • Specialieji poreikiai vertinami pirmą kartą. • Prognozuojamas greitas asmens sveikatos būklės pasikeitimas, darantis įtaką asmens savarankiškumui, per artimiausius 6 mėnesius. 	<ul style="list-style-type: none"> • Specialieji poreikiai vertinami pirmą kartą. • Prognozuojamas asmens sveikatos būklės pasikeitimas, darantis įtaką asmens savarankiškumui, per artimiausius 12 mėnesių. 	<ul style="list-style-type: none"> • Prognozuojamas asmens sveikatos būklės pasikeitimas, darantis įtaką asmens savarankiškumui, per artimiausius 24 mėnesius.

¹⁴Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro bei Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymu patvirtintas specialiųjų nuolatinės slaugos, nuolatinės priežiūros (pagalbos), lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos ir transporto išlaidų kompensacijos poreikių nustatymo kriterijų sąrašas;

¹⁵Lietuvos Respublikos neįgalųjų ir socialinės integracijos įstatymo 20¹ str.;

¹⁶Ten pat 20¹ str. 7 d.;

6 metams	Neterminuotai
<ul style="list-style-type: none"> • Kai vertinamas lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos poreikis ir prognozuojamas asmens sveikatos būklės pasikeitimas per artimiausius 72 mėnesius; 	<ul style="list-style-type: none"> • Asmens sveikatos sutrikimai yra nuolatinio, nekintančio pobūdžio.

⁹ pav. Specialiųjų poreikių nustatymo terminai

IV. NEIGALIAJAM SKIRIAMA PAGALBA

Lietuvoje neįgaliesiems taikoma tiek finansinė, tiek ir nefinansinė pagalba. Valstybės sukurta pagalbos sistema diferencijuojama pagal skirtingus asmenų poreikius bei skirtingą neįgalumo, nedarbingumo ir specialiųjų poreikių lygį. Būtent nuo neįgalumo, darbingumo ir specialiųjų poreikių lygio nustatymo priklauso finansinių išmokų dydžiai bei kitų suteikiamų lengvatų apimtys.

Nepaisant to, kad neįgaliesiems nustatyta įvairi finansinė pagalba, taip pat įvairios lengvatos, dabartinė sistema vis dar yra fragmentuota ir sunkiai suprantama. Valstybės įtvirtinta pagalba yra reguliuojama skirtingais lygmenimis, t. y. valstybės ir savivaldybės, taip pat priklauso skirtingų institucijų kompetencijai.

Atsižvelgiant į tokį sudėtingą reguliavimą, neretai neįgaliesiems sunku sužinoti kokios socialinės išmokos jiems priklauso ir kokiomis papildomomis lengvatomis bei garantijomis neįgalūs gali pasinaudoti.

4.1. Finansinės pagalbos priemonės

Finansinė socialinė pinigine parama, tai tikslinės kompensacijos, išmokos bei kitos lengvatos skiriamos neįgaliesiems. Šios išmokos skiriamos siekiant tenkinti neįgaliųjų specialiuosius poreikius ir užtikrinti materialinės padėties garantijas¹⁷.

Priklausomai nuo to, koks neįgalumo ir darbingumo lygis asmeniui yra nustatytas, atitinkamai pagal tai yra diferencijuojami suteikiamų išmokų ir šalpų dydžiai.

Finansinė parama gali būti diferencijuojama, atsižvelgus į šiuos pagrindinius kriterijus:

1) Kam skiriama finansinė išmoka:

- neįgaliajam asmeniui iki 18 m.;
- neįgaliajam asmeniui netekusiam darbingumo.

2) Kas skiria finansinę išmoka:

- SODRA¹⁸;
- Savivaldybė.

3) Ar neįgalusis, kuriam skiriama pašalpa atitinka tai išmokoms taikomus specialiuosius kriterijus:

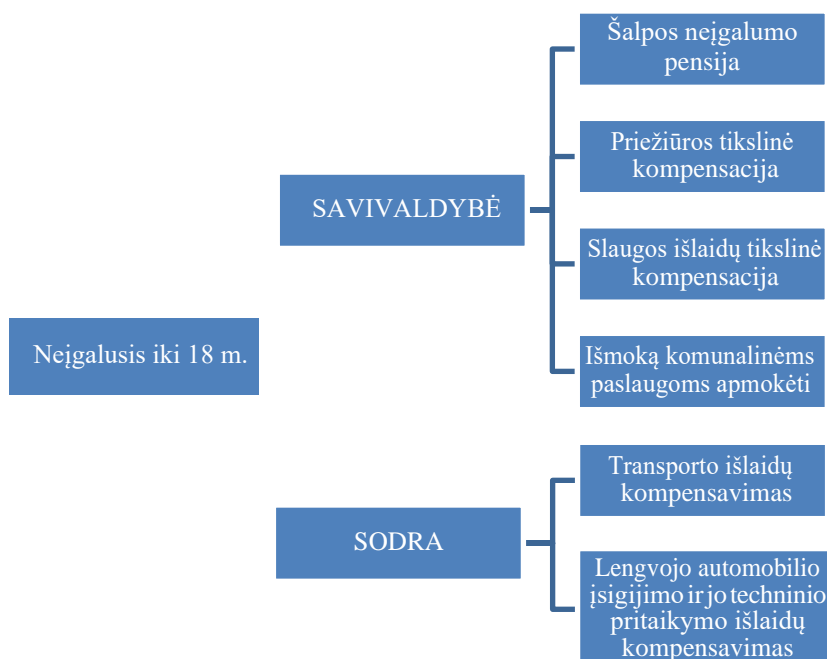
- yra sukaupęs būtinają ar minimalųjį stažą (netekto darbingumo pensija);
- asmuo neturi teisės gauti didesnių arba tokio paties dydžio valstybinių socialinio draudimo pensijų (šalpos senatvės pensija);
- neįgalusis augina vaikus iki 18 m., yra pripažintas nedarbingu ir šeimoje nėra darbingų asmenų (išmoka komunalinėms paslaugoms apmokėti);

¹⁷ Lietuvos Respublikos neįgaliųjų ir socialinės integracijos įstatymo 2 str. 4 d.;

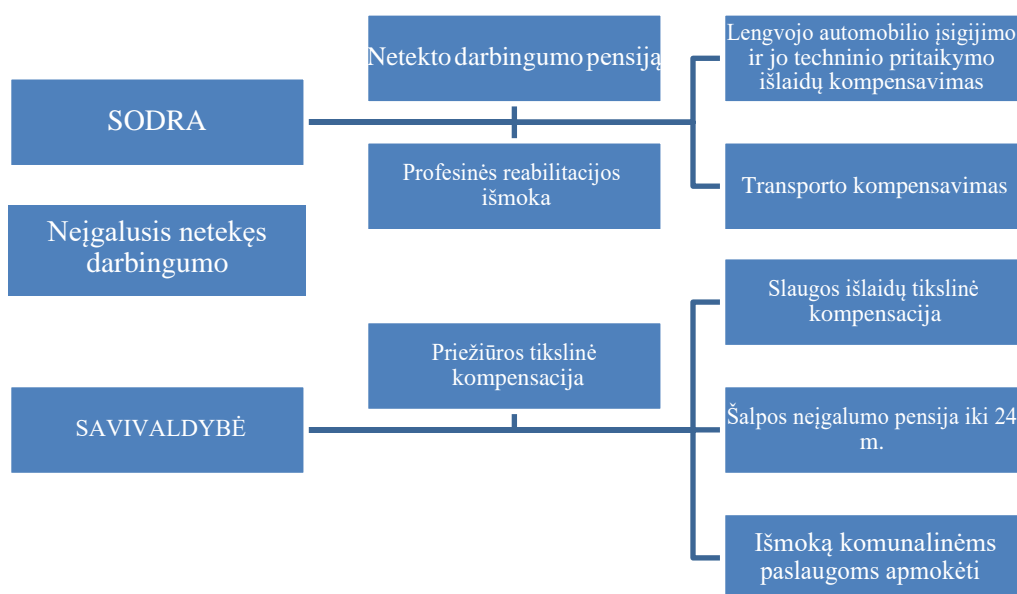
¹⁸ Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondas;

- asmenims nustatyti specialūs poreikiai (prižiūros, slaugos, transporto kompensacijos).

Atsižvelgus į aukščiau nurodytus kriterijus ir dabartinį reguliavimą, neįgalieji iki 18 m. (žr. į 10 pav.) ir neįgalieji netekę darbingumo (žr. į 11 pav.) gali pretenduoti į skirtingas išmokas.

10 pav. Neįgaliesiems iki 18 m. skiriamos išmokos

11 pav. Neįgaliesiems netekusiems darbingumo skiriamos išmokos

4.1.1. SODRA suteikiama finansinė pagalba

1) Netekto darbingumo pensija

Neįgalieji, kurie netenka 45% ir daugiau darbingumo, pripažinti nedarbingais arba iš dalies darbingais, turi teisę gauti netekto darbingumo pensiją¹⁹.

¹⁹Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 25 str.;

Netekto darbingumo pensijos dydis priklauso nuo:

- asmens darbingumo lygio;
- įgyto stažo;
- apskaitos vienetų skaičiaus;
- SODRA patvirtintų apskaitos vieneto vertės ir bazinės pensijos dydžių²⁰.

Netekto darbingumo pensijos skiriamos asmenims, kurie darbingumo lygio nustatymo dieną turi minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą netekto darbingumo pensijai gauti. Minimalaus ir būtinojo pensijų draudimo stažo reikalavimai priklauso nuo asmens amžiaus. Visą netekto darbingumo pensijos dydžio formulę apskaičiuoja SODRA.

Netekto nedarbingumo pensija neriboja asmens galimybės ir toliau dirbti ar verstis kita veikla. Kai asmuo, gaunantis paskirtą netekto darbingumo pensiją, įgyja teisę gauti senatvės pensiją, asmeniui skiriama ir mokama ta pensija, kuri yra didesnė²¹.

2) Profesinės rehabilitacijos išmoka

Asmenys, kuriems dėl netekto darbingumo, skiriama profesinė rehabilitacija, turi teisę gauti profesinės rehabilitacijos išmokas²². Profesinės rehabilitacijos poreikis nustatomas pirmą kartą kreipiantis į NDNT dėl darbingumo lygio nustatymo.

Profesinės rehabilitacijos išmoka mokama asmenims, draustiems ligos socialiniu draudimu ir dalyvaujantiems profesinės rehabilitacijos programoje. Šios išmokos dydis priklauso nuo asmens kompensuojamo uždarbio, t. y. nuo asmens pajamų turėtų per 3 paeiliui einančius mėnesius iki profesinės rehabilitacijos paskyrimo dienos, ir yra lygus 65,94% išmokos gavėjo kompensuojamo uždarbio²³.

Išmoka mokama už visą dalyvavimo profesinės rehabilitacijos programoje laikotarpį, nuo pirmos dienos iki tol kol asmuo taps darbingu arba asmuo bus pripažintas nedarbingu ar iš dalies darbingu, bet ne ilgiau nei 180 dienų²⁴.

3) Lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensavimas

Specialusis lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos poreikis nustatomas:

- šeimoms auginančioms neįgalų vaiką iki 18 m., kuriam nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis;
- asmenims nuo 18 m. amžiaus, kuriems labai ryškiai sutrikusi judėjimo funkcija²⁵.

Taikomos automobilio įsigijimo ir jo pritaikymo išlaidų kompensacijos dydis yra iki 32 Vyriausybės pavirtintos bazinės socialinės išmokos dydžio.

Lengvojo automobilio įsigijimo ir jo pritaikymo ar remonto kompensacija yra vienkartinė. Todėl, už to paties automobilio įsigijimą, kompensacija mokama ne daugiau kaip vieną kartą.

Teisę į naują kompensaciją asmenys vėl įgyja pakartotinai nustačius specialųjį lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos poreikį. Tokiu atveju kompensacija išmokama,

²⁰ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 29 str. ir 30 str.;

²¹ Ten pat 30 str.;

²² Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo 5 str. 5 d.;

²³ Ten pat 26 str.;

²⁴ Ten pat 27 str.;

²⁵ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2008 m. liepos 8 d. įsakymu Nr. A1-234 patvirtintas transporto išlaidų kompensacijų mokėjimo tvarkos aprašas;

jeigu nuo paskutinio sprendimo dėl kompensacijos skyrimo dienos praėjo 6 metai. Kai kompensacijos poreikis nustatytas neterminuotai, teisę į naują kompensaciją asmuo įgyja taip pat po 6 metų²⁶.

4) Transporto išlaidų kompensacija

Transporto išlaidų kompensacija skiriama ir mokama neįgaliesiems, turintiems sutrikusią judėjimo funkciją, kai jiems yra nustatytas specialusis transporto išlaidų kompensacijos poreikis²⁷.

Transporto išlaidų kompensacijos dydis yra 0,25 Vyriausybės patvirtintos bazinės socialinės išmokos. Kompensacija mokama už einamąjį mėnesį ir naudojama pagal tikslinę paskirtį asmens transporto paslaugų poreikiui tenkinti²⁸.

Tokia išlaidų kompensacija skiriama tiek laiko, kiek yra nustatytas poreikis tokiai kompensacijai gauti.

4.1.2. Savivaldybės skiriama finansinė pagalba

1) Šalpos neįgalumo pensija

Šalpos neįgalumo pensija skiriama ir mokama asmenims, neturintiems teisės gauti didesnių arba tokio paties dydžio valstybinių socialinio draudimo pensijų²⁹.

Šalpos neįgalumo pensija skiriama ir mokama savivaldybės, pagal asmenų, turinčių teisę gauti šias išmokas gyvenamąją vietą.

Šalpos neįgalumo pensiją turi teisę gauti:

- Neįgalieji iki 18 m., kuriems nustatytas sunkus, vidutinis ar lengvas neįgalumas;
- asmenys, pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais iki 24 m. Taip pat asmenys, kurie dėl ligos ar traumos, atsiradusios iki jiems sukako 24 m., padarinių nedarbingais ar iš dalies darbingais pripažinti po 24 metų sukakties dienos, tačiau ne vėliau kaip iki 26 m.;
- tėvai (įtėviai), globėjai ar rūpintojai, kurie ne mažiau kaip 15 m. slaugė namuose neįgaliuosius, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos ar priežiūros (pagalbos) poreikis;
- motinos, pagimdžiusios ir išauginusios iki 8 m. penkis ar daugiau vaikų ir pripažintos nedarbingomis ar iš dalies darbingomis, netekusiomis 60% ir daugiau darbingumo³⁰.

Šalpos neįgalumo pensija apskaičiuojama pagal Vyriausybės patvirtintus šalpos pensijų bazinius dydžius. Šalpos pensijų baziniai dydžiai priklauso nuo subjekto, galinčio gaunančio šalpos pensiją, ir nustatyto neįgalumo bei netekto darbingumo lygį.

2) Priežiūros tikslinė kompensacija

Priežiūros tikslinę kompensaciją turi teisę gauti:

- neįgalieji, kuriems nustatytas pirmo lygio specialusis nuolatinės priežiūros (pagalbos) poreikis – nustatomas asmeniui, kuriam dėl pastovaus, negrįžtamo organizmo funkcijų sutrikimo išsivysto negalia, iš dalies apribojanti jo savarankiškumą ir dalyvavimą visuomenės gyvenime, ir kuriam reikalinga nuolatinė 4–5 valandų per parą kitų asmenų teikiama pagalba;

²⁶ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2008 m. liepos 8 d. įsakymu Nr. A1-234 patvirtintas transporto išlaidų kompensacijų mokėjimo tvarkos aprašo 18 str.;

²⁷ Ten pat 1 str.;

²⁸ Ten pat 7 str.;

²⁹ Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymo Nr. I-675 pakeitimo įstatymo 7 str.;

³⁰ Ten pat;

- neįgalieji, kuriems nustatytas pirmo lygio specialusis nuolatinės priežiūros (pagalbos) poreikis – nustatomas asmeniui, kuriam dėl pastovaus, negrįžtamo organizmo funkcijų sutrikimo išsivysto negalia, nežymiai apribojanti jo savarankiškumą ir dalyvavimą visuomenės gyvenime, ir kuriam reikalinga nuolatinė ne ilgesnė negu 3 valandų per parą kitų asmenų atliekama priežiūra (pagalba)³¹.

Priežiūros tikslinė kompensacija skiriama ir mokama savivaldybės, pagal asmenų, turinčių teisę gauti šias išmokas gyvenamąją vietą.

Priežiūros tikslinės kompensacijos dydis apskaičiuojamas pagal Vyriausybės patvirtintus bazinius dydžius. Nustatyta, kad:

- asmenims, kuriems nustatyta pirmo lygio specialusis nuolatinės priežiūros poreikis, mokama 1,1 tikslinių kompensacijų bazės dydžio kompensacija;
- asmenims, kuriems nustatyta antro lygio specialusis nuolatinės priežiūros poreikis, mokama 0,6 tikslinių kompensacijų bazės dydžio kompensacija³².

Siekiant gauti išmoką turi būti nustatytas specialus priežiūros poreikis.

3) Slaugos išlaidų tikslinė kompensacija

Slaugos tikslinę kompensaciją turi teisę gauti:

- neįgalieji, kuriems nustatytas pirmo lygio specialusis nuolatinės slaugos poreikis – nustatomas asmeniui, kuriam dėl pastovaus, negrįžtamo organizmo funkcijų sutrikimo išsivysto negalia, visiškai apribojanti jo savarankiškumą, galimybes orientuotis, judėti, ir kuriam reikalinga nuolatinė 8 valandų per parą ar ilgesnės trukmės slauga;
- neįgalieji, kuriems nustatytas antro lygio specialusis nuolatinės slaugos poreikis – nustatomas asmeniui, kuriam dėl pastovaus, negrįžtamo organizmo funkcijų sutrikimo išsivysto negalia, žymiai apribojanti jo savarankiškumą, galimybes orientuotis, judėti, ir kuriam reikalinga nuolatinė 6–7 valandų per parą slauga³³.

Slaugos išlaidų tikslinę kompensaciją skiriama ir mokama savivaldybės, pagal asmenų, turinčių teisę gauti šias išmokas gyvenamąją vietą.

Slaugos išlaidų tikslinės kompensacijos dydis apskaičiuojamas pagal Vyriausybės patvirtintus bazinius dydžius. Nustatyta, kad:

- asmenims, kuriems nustatyta pirmo lygio specialusis nuolatinės slaugos poreikis, mokama 2,6 tikslinių kompensacijų bazės dydžio kompensacija;
- asmenims, kuriems nustatyta antro lygio specialusis nuolatinės slaugos poreikis, mokama 1,9 tikslinių kompensacijų bazės dydžio kompensacija³⁴.

Siekiant gauti išmoką, turi būti nustatytas specialus nuolatinės slaugos poreikis.

4) Išmoka komunalinėms paslaugoms apmokėti

Išmoką komunalinėms paslaugoms apmokėti, turi teisę gauti nedarbingi asmenys (0-25% darbingumo lygis), auginantys vaikus iki 18 m. (arba iki 24 m., jeigu šie mokosi bendrojo lavinimo mokykloje,

³¹Lietuvos respublikos socialinės integracijos įstatymo 3 str.;

³²Lietuvos respublikos tikslinių kompensacijų įstatymo 4 str.;

³³Lietuvos respublikos socialinės integracijos įstatymo 3 str.;

³⁴Lietuvos respublikos tikslinių kompensacijų įstatymo 4 str.;

profesinėje, aukštesniojoje mokykloje ar aukštojoje mokykloje dienine forma), kurių šeimose nėra darbingų asmenų³⁵.

Išmoką skiria ir moka savivaldybės, pagal asmenų, turinčių teisę gauti šias išmokas gyvenamąją vietą. Nustačius išmokos poreikį, kas mėnesį asmeniui skiriama 20% patvirtintos bazinės socialinės išmokos dydžio išmoka, pagal tikslinę paskirtį komunalinėms paslaugoms, elektros energijos ar telefono išlaidoms apmokėti ar kurui įsigyti³⁶.

Tuo atveju, jeigu šeimoje gyvena du ir daugiau nedarbingų neįgaliųjų, išmoka mokama vienam iš neįgaliųjų asmenų nepriklausomai nuo to, ar šeimoje yra darbingų šeimos narių.

4.2. Lengvatos

Neįgaliojo statusą turintiems asmenims ne tik suteikiama finansinė pagalba, bet ir taikomos kitos lengvatos. Teisės aktai įtvirtina tokias pagrindines neįgaliesiems suteikiamas lengvatas (žr. į 12 pav.).

Vaistai	• Asmeninis gydytojas
Gydymas	• Asmeninis gydytojas
Gyvenamojo ploto lengvatos	• Gyvenamosios vietos savivaldybė
Transporto lengvatos	• Gyvenamosios vietos savivaldybė
Ženklo „Neįgalusis“ ir neįgaliųjų asmenų automobilių statymo kortelės suteikimas	• NDNT
Užimtumas ir atostogos	• Valstybinė darbo inspekcija prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos
Žemės mokesčio lengvatos	• Valstybinė mokesčių inspekcija
Nemokama teisinė pagalba	• Gyvenamosios vietos savivaldybė
Valstybės rinkliavų nemokėjimas	• Policijos departamento Informacijos teikimo centras

12 pav. Neįgaliojo turimos teisės

³⁵ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. balandžio 6 d. įsakymu Nr. A1-98 patvirtintas išmokų neįgaliesiems mokėjimo tvarkos aprašas;

³⁶ Ten pat 7 str.;

4.2.1. Vaistų ir gydymo kompensavimas

Lietuvoje užtikrinama, kad neįgaliojo statusą turintiems asmenims būtų kompensuojami vaistai ir medicinos pagalbos priemonės įrašytos į Ligų ir kompensuojamų vaistų joms gydyti sąrašą, Kompensuojamų vaistų sąrašą ir Kompensuojamų pagalbos priemonių sąrašą³⁷.

Nustatyta³⁸, kad:

- neįgaliesiems iki 18 m. kompensuojama 100% bazinės vaistų kainos;
- nedarbingiems asmenims (0–25% darbingumo lygis), kompensuojama 100% bazinės vaistų kainos;
- iš dalies darbingiems asmenims (30–40% darbingumo lygis), kompensuojama 50% bazinės vaistų kainos.

Atkreiptinas dėmesys, kad kaip nurodo Valstybinė ligonių kasų taryba (toliau – VLKT) informaciją apie vaistų ir gydymo kompensavimą privalo suteikti neįgalų asmenį gydantis medikas, tačiau praktikoje medikai dažnai neturi visos aktualios informacijos, ypač apie primokamus priedus.

4.2.2. Gydymas ir rehabilitacija

Neįgalieji turi teisę į valstybės kompensuojamą sveikatos gydymą ir rehabilitaciją. Neįgaliesiems suteikiama galimybė pasinaudoti medicinine, palaikoma ir pakartotinėrehabilitacija³⁹.

Šiuo metu įtvirtinama, kad visa (100%) bazinė medicininės rehabilitacijos, įskaitant sveikatą gražinantį gydymą, kaina kompensuojama šiems apdraustiesiems:

- neįgaliajam asmeniui iki 18 m.;
- asmenims, pripažintiems nedarbingais (0-25%), ar asmenims, sukakusiems senatvės pensijos amžių, kuriems teisės aktų nustatyta tvarka yra nustatytas didelių specialiųjų poreikių lygis;
- asmenims, siunčiamiems baigti gydymą po sunkios ligos ar traumos, kurios įrašytos į sveikatos apsaugos ministro patvirtintą sąrašą.

Pakartotinė ir palaikomoji rehabilitacija gali būti skiriama:

- nedarbingiems asmenims (0–25% darbingumo lygis);
- iš dalies darbingiems asmenims (30–40% darbingumo lygis);
- asmenims, sulaukusiems senatvės pensijos amžiaus, kuriems teisės aktų nustatyta tvarka yra pripažintas didelis specialiųjų poreikių lygis.

Medicininės rehabilitacijos paslaugų etapuose yra numatyta, kad pirmuosius 2 ar 3 metus po NDNT nustatyto darbingumo sumažėjimo ar specialiųjų poreikių padidėjimo skiriama pakartotinė rehabilitacija⁴⁰. Ketvirtaisiais metais po negalios pripažinimo, neįgaliesiems visą negalios laikotarpį kiekvienais metais gali būti taikoma palaikomoji rehabilitacija.

4.2.3. Gyvenamojo ploto lengvatos

Neįgaliesiems suteikiamos galimybės pasinaudoti net keliomis gyvenamojo ploto lengvatomis:

- 1) Parama būstui įsigyti;
- 2) Socialinio būsto nuoma;
- 3) Parama turimo būsto pritaikymui neįgaliesiems.

³⁷ Sąrašai tvirtinami Sveikatos apsaugos ministro Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymo pagrindu;

³⁸ Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymo 10 str.;

³⁹ Lietuvos sveikatos ministro įsakymas dėl medicininės rehabilitacijos ir sanatorinio (antirecidyvinio) gydymo organizavimo;

⁴⁰ Ten pat;

1) Parama būstui įsigyti

Neįgalieji, kuriems nustatytas sunkus ar vidutinis neįgalumo lygis, arba 40% ar mažesnis darbingumo lygis, arba šeimos, kuriose yra neįgaliųjų, turi teisę kreiptis dėl paramos būstui įsigyti.

Nustatyta, kad valstybė suteikia subsidiją, kuria apmokama 20% suteikto valstybės iš dalies kompensuojamo būsto kredito (ar šio būsto kredito likučio) sumos. Suteikta subsidija gali būti papildomai panaudojama kredito pradiniam įnašui padengti⁴¹.

2) Socialinio būsto nuoma

Neįgalieji, kuriems nustatytas sunkus ar vidutinis neįgalumo lygis, arba 40% ar mažesnis darbingumo lygis, arba šeimos, kuriose yra neįgaliųjų, turi teisę kreiptis dėl socialinio būsto nuomos⁴².

Savivaldybės tarybos nustatyta tvarka socialinis būstas gali būti išnuomojamas arba suteikimas neįrašytiems į sąrašus asmenims, kuriems yra nustatytas:

- 0–25% darbingumo lygis;
- šeimoms, kuriose abiem sutuoktiniams yra nustatytas 0–25% darbingumo lygis ir kurios augina vaiką (vaikus);
- neįgaliesiems, vieniems auginantiems vaiką (vaikus);
- šeimoms, auginančioms vaikus, kai ne mažiau kaip dviem vaikams yra nustatytas sunkus neįgalumo lygis;
- šeimoms, kuriose ne mažiau kaip dviem šeimos nariams yra nustatytas 0–25% darbingumo lygis, jeigu šie asmenys ar šeimos Lietuvos Respublikos teritorijoje nuosavybės teise neturi kito tinkamo būsto.

3) Parama turimo būsto specialiam pritaikymui neįgaliesiems

Nustatyta, kad neįgaliesiems, kuriems teisės aktų nustatyta tvarka yra nustatyti specialieji poreikiai dėl judėjimo ir apsitarnavimo funkcijų sutrikimų suteikiama galimybė kreiptis dėl paramos būsto pritaikymui⁴³.

Būstas gali būti pritaikomas neįgaliesiems, turintiems:

- ryškūs judėjimo ir apsitarnavimo funkcijų sutrikimai – nustatytas specialusis nuolatinės slaugos poreikis;
- ryškūs judėjimo ir apsitarnavimo funkcijų sutrikimai – nustatytas techninės pagalbos neįgaliesiems priemonių poreikis (aktyvaus tipo neįgaliojo vežimėlis; neįgaliojo vežimėlis, skirtas tetraplegikui; elektrinis vežimėlis, skuteris ar kito tipo neįgaliojo vežimėlis);
- vidutiniai judėjimo ir apsitarnavimo funkcijų sutrikimai – nustatytas kitas techninės pagalbos neįgaliesiems priemonių poreikis (vaikštynės, ramentai ir pan.)⁴⁴.

Įtvirtinta, kad kiekvienas asmuo su negalia (jo atstovas), kurio judėjimo ir apsitarnavimo funkcijos sutrikusios ir kuris negali laisvai patekti į būstą ir jame judėti, gali kreiptis į gyvenamosios vietos savivaldybę, pateikdamas savivaldybės administracijai raštu laisvos formos prašymą pritaikyti būstą, kuriame jis gyvena.

⁴¹ Paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymo 13 str.;

⁴² Ten pat 16 str.;

⁴³ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos patvirtintas būsto pritaikymo neįgaliesiems 2016–2018 metais tvarkos aprašas;

⁴⁴ Ten pat;

Būsto (aplinkos) pritaikymas apima neįgaliojo gyvenamo būsto (aplinkos) patalpų minimalų pertvarkymą, smulkius remonto darbus, užtikrinančius neįgaliajam savarankišką ir saugų judėjimą patalpose ir patekimą į būstą.

Savivaldybių atsakingi specialistai įvertina būsto pritaikymo poreikį, tai yra kiek ir kokius darbus reikia atlikti (būsto įėjimo pritaikymas, keltuvų įrengimas, sanitarinių mazgų pritaikymas, vidinių durų platinimas, vandentiekio ir kanalizacijos įrengimas ir taip toliau). Rekomendacijas dėl būsto pritaikymo neįgaliesiems savivaldybei teikia sudaryta speciali būsto pritaikymo neįgaliesiems komisija.

Savivaldybių atsakingiems specialistams įvertinus ir nustačius būsto pritaikymo poreikį, būsto pritaikymo darbus organizuoja savivaldybė arba patys pareiškėjai. Būsto pritaikymo darbų išlaidos dengiamos iš valstybės ir savivaldybių biudžetų 100%.

4.2.4. Transporto lengvatos ir ženklo „Neįgalusis“ ir neįgalių asmenų automobilių statymo kortelės naudojimas

Nustatyta, kad neįgalūs asmenys gali pasinaudoti šiomis transporto lengvatomis:

- 1) Teisė įsigyti transporto bilietus su nuolaida;
- 2) Teisė naudotis skiriamąjį ženklą „Neįgalusis“ ir neįgaliųjų automobilių statymo kortelę.

1) Teisė įsigyti transporto bilietus su nuolaida

Įtvirtinta kad teisė įsigyti vienkartinį arba terminuotą vardinį važiavimo tolimojo, vietinio (miesto ir priemiestinio) reguliaraus susisiekimo autobusais ir troleibusais, keleiviniais traukiniais, reguliaraus susisiekimo laivais ir keltais bilietą su 80% nuolaida turi asmenys, kuriems:

- nustatytas neįgalumo lygis;
- nustatytas 0–25% darbingumo lygis⁴⁵.

Teisė įsigyti vienkartinį arba terminuotą vardinį važiavimo tolimojo, vietinio (miesto ir priemiestinio) reguliaraus susisiekimo autobusais ir troleibusais, keleiviniais traukiniais, reguliaraus susisiekimo laivais ir keltais bilietą su 50% nuolaida turi asmenys, kuriems:

- nustatytas 30–55% darbingumo lygis;
- nustatytas vidutinių specialiųjų poreikių lygis⁴⁶.

2) Teisė naudotis skiriamąjį ženklą „Neįgalusis“ ir neįgaliųjų automobilių statymo kortelę

Vairuotojui, vairuojančiam transporto priemonę, kuri pažymėta skiriamuoju ženklu „Neįgalusis“, leidžiama įvažiuoti į zoną, pažymėtą kelio ženklais „Eismas draudžiamas“ ir „Motorinių transporto priemonių eismas draudžiamas“.

Įtvirtinama, kad skiriamąjį ženklą „Neįgalusis“ kelionės metu turi teisę naudoti asmenys:

- kurie patys vairuoja lengvuosius automobilius ir kuriems nustatytas 0–30% darbingumo lygis arba didelių specialiųjų poreikių lygis, arba turi neįgalių asmenų automobilių statymo kortelę;
- vežantys asmenis, kuriems yra nustatytas 0–25% darbingumo lygis ar didelių specialiųjų poreikių lygis, ar sunkus neįgalumo lygis.

Neįgaliųjų automobilių statymo kortelė suteikia teisę sustoti ir stovėti neįgaliesiems skirtose vietose arba vietose, kuriose jiems sustoti ir stovėti nedraudžia kelių eismo taisyklės toje ES valstybėje narėje, kurioje jie tuo metu yra. Taip pat numatyta, kad kortelė suteikia teisę, nepaisyti kelio ženklų „Stovėjimo ribotą

⁴⁵ Lietuvos Respublikos transporto lengvatų įstatymo 5 str. 1 d.;

⁴⁶ Ten pat 5 str. 2 d.;

laiką vieta“ ir „Stovėjimo nurodytu laiku vieta“ reikalavimų ar sustoti ir stovėti kelio ženklų „Sustoti draudžiama“, „Stovėti draudžiama“ galiojimo zonoje.

Numatyta, kad neįgaliųjų asmenų automobilių statymo kortelę turi teisę įgyti:

- asmenys, kuriems nustatytas darbingumo lygis nuo 0% iki 30% ir kurie patys vairuoja lengvuosius automobilius;
- pensijos amžių sukakusiems asmenims, kuriems yra nustatytas didelių specialiųjų poreikių lygis ir kurie patys vairuoja lengvuosius automobilius;
- asmenims, kuriems nustatytas nuo 0% iki 25% darbingumo lygis ir kurie patys nevairuoja lengvųjų automobilių, ar pensijos amžių sukakusiems asmenims, kuriems yra nustatytas didelių specialiųjų poreikių lygis ir kurie patys nevairuoja lengvųjų automobilių;
- asmenims iki 18 metų, kuriems nustatytas sunkus neįgalumo lygis;
- pensijos amžių sukakę asmenys, kuriems iki senatvės pensijos amžiaus buvo nustatytas 30% darbingumo lygis ir kurie patys vairuoja lengvuosius automobilius;
- darbingo amžiaus ar pensijos amžių sukakę asmenys, kuriems nustatyti specialieji poreikiai (specialusis nuolatinės slaugos poreikis, specialusis nuolatinės priežiūros (pagalbos) poreikis, specialusis lengvojo automobilio įsigijimo ir jo techninio pritaikymo išlaidų kompensacijos poreikis, specialusis transporto išlaidų kompensacijos poreikis) ir kurie patys vairuoja lengvuosius automobilius⁴⁷.

Sprendimą dėl neįgaliojo kortelės išdavimo priima ir kortelę išduoda NDNT.

4.2.5. Užimtumas ir atostogos

Kurdama neįgaliesiems palankią darbo aplinką, valstybė orientuojasi į keletą krypčių:

- programos skatinančios neįgaliųjų integraciją darbo rinkoje;
- neįgaliųjų darbo sąlygų gerinimas ir papildomos garantijos.

1) Programos skatinančios neįgaliųjų integraciją darbo rinkoje

Siekiant skatinti neįgaliųjų integraciją darbo rinkoje, valstybė įtvirtina⁴⁸ nemažai mokesčių lengvatų ir subsidijų. Darbingo amžiaus neįgaliesiems asmenims, kuriems nustatytas iki 55% darbingumo lygis, įsiregistravusiems teritorinėje darbo biržoje, gali būti taikomos aktyvios darbo rinkos politikos priemonės, siekiant sudaryti sąlygas įsidarbinti ar išlikti darbo rinkoje.

Šiuo metu valstybės taikomas aktyvias darbo rinkos politikos priemonės galima suskirstyti į keletą rūšių:

- profesinės reabilitacijos priemonės;
- papildomas neįgaliųjų rėmimas darbo rinkoje;
- paramos darbo vietoms steigti;
- socialinių įmonių parama.

- Profesinės reabilitacijos priemonės

Profesinės reabilitacijos programa skirta neįgaliųjų asmenų integracijai į darbo rinką taikant socialines, psichologines, reabilitacijos ir kitas poveikio priemones, padedančias atstatyti jų darbingumą ir pajėgumą bei įgyti naujų profesinių kompetencijų.

Profesinės reabilitacijos poreikį NDNT nustato asmenims:

- pirmą kartą kreipiantis į NDNT dėl darbingumo nustatymo;

⁴⁷ Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus 2009 m. lapkričio 6 d. įsakymu Nr. V-127 patvirtintos Neįgaliųjų asmenų automobilių statymo kortelės išdavimo tvarkos aprašas;

⁴⁸ Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymas;

- kuriems jau nustatytas darbingumo lygis, kreipiantis į NDNT su teritorinės darbo biržos siuntimu ir prašymu nustatyti profesinės reabilitacijos paslaugų poreikį.

Siuntimas nustatyti profesinės reabilitacijos poreikį išduodamas asmenims:

- kurie registruoti darbo biržoje;
- kurių darbingumo lygis yra nuo 0-45%;
- ir kuriems iki nustatyto asmens darbingumo termino pabaigos yra likę ne mažiau kaip 180 kalendorinių dienų.

Nustačiusi profesinės reabilitacijos poreikį, NDNT asmeniui išduoda išvadą dėl profesinės reabilitacijos poreikio. Profesinės reabilitacijos paslaugų teikimas finansuojamas ne ilgiau kaip 12 mėnesių. Profesinės reabilitacijos pašalpa mokama dalyvavimo profesinės reabilitacijos programoje laikotarpiu, bet ne ilgiau kaip 180 kalendorinių dienų. Pakartotinai asmuo gali būti nukreiptas į profesinę reabilitaciją ne anksčiau kaip po 5 metų nuo profesinės reabilitacijos programos baigimo ar nutraukimo.

- Papildomas neįgaliųjų rėmimas darbo rinkoje

Darbdaviams, įdarbinusiems teritorinėje darbo biržoje įsiregistravusius neįgaliuosius, kiekvieną mėnesį už kiekvieną dirbantį asmenį gali būti mokama subsidija darbo užmokesčiui, nurodytam įdarbinto asmens darbo sutartyje, ir nuo šio darbo užmokesčio apskaičiuotų draudėjo privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokoms iš dalies kompensuoti.

Nustatyta, kad subsidijos sudaro:

- 50% apskaičiuotų lėšų, kai įdarbinami darbingo amžiaus neįgalieji, kuriems nustatytas 45–55% darbingumo lygis arba lengvas neįgalumo lygis;
- 60% apskaičiuotų lėšų, kai įdarbinami darbingo amžiaus neįgalieji, kuriems nustatytas 30–40% darbingumo lygis arba vidutinis neįgalumo lygis;
- 75% apskaičiuotų lėšų, kai įdarbinami darbingo amžiaus neįgalieji, kuriems nustatytas iki 25% darbingumo lygis arba sunkus neįgalumo lygis.

Įdarbinimo subsidijuojant trukmė gali būti iki 6 mėnesių (neįgaliesiems, kuriems nustatytas 45–55% darbingumo lygis arba lengvas neįgalumo lygis), iki 24 mėnesių (neįgaliesiems, kuriems nustatytas 30–40% darbingumo lygis arba vidutinis neįgalumo lygis) arba neterminuotai per visą darbo laikotarpį (neįgaliesiems, kuriems nustatytas iki 25% darbingumo lygis arba sunkus neįgalumo lygis).

- Paramos darbo vietoms steigti

Parama steigti darbo vietą gali būti skiriama, tiek darbuotojui tiek ir pačiam neįgaliajam.

Darbdaviams, steigiantiems ar pritaikantiems darbo vietas prie bedarbio negalios, gali būti kompensuojamos darbo vietos steigimo (pritaikymo) išlaidos. Darbdaviai privalo apmokėti ne mažiau kaip 35 procentus darbo vietoms įsteigti (pritaikyti) reikalingų išlaidų ir įsteigtą (pritaikytą) darbo vietą išlaikyti ne mažiau kaip 36 mėnesius nuo teritorinių darbo biržų atsiųstų asmenų įdarbinimo.

Neįgaliesiems, kuriems nustatytas iki 40% darbingumo lygis arba sunkus ar vidutinis neįgalumo lygis, siekiantiems pradėti savo verslą ir steigiantiems sau darbo vietą, gali būti organizuojamas savarankiško užimtumo rėmimas. Neįgaliajam, steigiančiam sau darbo vietą yra kompensuojamos visos darbo vietos steigimo išlaidos. Neįgalusis, įsteigęs sau darbo vietą, turi ją išlaikyti ne mažiau kaip 36 mėnesius.

- Socialinių įmonių parama

Socialinių įmonių įstatymo tikslas – valstybės pagalbos lėšų pagalba skatinti tikslinėms grupėms priklausančių asmenų, negalinčių lygiomis sąlygomis konkuruoti darbo rinkoje, įdarbinimą.

Socialinė įmonė - statusą įgijusi įmonė, kai darbuotojai, priklausantys asmenų tikslinėms grupėms sudaro ne mažiau kaip 40% metinio vidutinio sąrašuose esančių darbuotojų skaičiaus (siekiant socialinės įmonės statuso) ir darbuotojai, priklausantys neįgalųjų tikslinei grupei, sudaro ne mažiau kaip 50% jos metinio vidutinio sąrašuose esančių darbuotojų skaičiaus, neįgalieji, kuriems nustatytas sunkus ar vidutinis neįgalumo lygis arba neviršijantis 40% darbingumo lygis, arba didelių ar vidutinių specialiųjų poreikių lygis, sudaro ne mažiau kaip 40% metinio vidutinio sąrašuose esančių darbuotojų skaičiaus (siekiant neįgalųjų socialinės įmonės statuso) ir tokių darbuotojų skaičius yra ne mažesnis kaip 4.

2) Neįgalųjų darbo sąlygų gerinimas ir papildomos garantijos

Nustatyta, kad darbdavys privalo imtis tinkamų priemonių, kad neįgaliesiems būtų sudarytos sąlygos gauti darbą, dirbti, siekti karjeros arba mokytis, įskaitant tinkamą patalpų pritaikymą, jeigu dėl tokių priemonių nebus neproporcingai apsunkinamos darbdavio pareigos⁴⁹.

Kiekvienam darbuotojui turi būti sudarytos tinkamos, saugios ir sveikatai nekenksmingos darbo sąlygos. Įtvirtinama, kad neįgaliesiems tik su jų sutikimu gali būti skiriama dirbti viršvalandinius darbus, dirbti naktį ir budėti, jeigu to jiems nedraudžia sveikatos priežiūros įstaigos išvada⁵⁰.

Neįgaliam darbuotojui užtikrinama galimybė dirbti ne visą darbo laiką, tuo atveju, jeigu yra darbuotojo prašymas pagal sveikatos priežiūros įstaigos išvadą pagrįstas darbuotojo sveikatos būkle, neįgalumu. Šie asmenys grįžti dirbti viso darbo laiko sąlygomis gali raštu įspėti darbdavį prieš dvi savaites, išskyrus atvejus, kai darbdavys sutinka nesilaikyti šio termino⁵¹.

Neįgalūs asmenys taip pat turi teisę pasinaudoti pailgintomis ir papildomomis atostogomis. Neįgaliesiems darbuotojams suteikiamos 25 darbo dienų kasmetinės atostogos (jeigu dirbama penkias dienas per savaitę) arba 30 darbo dienų kasmetinės atostogos (jeigu dirbama šešias darbo dienas per savaitę). Jeigu darbo dienų per savaitę skaičius yra mažesnis arba skirtingas, darbuotojui turi būti suteiktos penkių savaičių trukmės atostogos⁵². Papildomai neįgaliesiems, taip pat darbuotojams auginantiems neįgalų vaiką iki aštuoniolikos metų ar slaugantis neįgalų asmenį, įtvirtinamos galimybės pasinaudoti iki 30 dienų suteikiamomis nemokamomis atostogomis⁵³.

Tuo atveju, kai darbuotojas negali tinkamai atlikti savo darbo funkcijos dėl ligos ar neįgalumo arba dėl to, kad namuose slaugo šeimos narį (vaiką (įvaikį), tėvą (įtėvį), motiną (įmotę), vyrą, žmoną), kuriam teisės aktų nustatyta tvarka nustatytas specialusis nuolatinės slaugos ar specialusis nuolatinės priežiūros (pagalbos) poreikis, darbo sutartis gali būti nutraukta darbuotojo rašytiniu pareiškimu, apie tai įspėjus darbdavį ne vėliau kaip prieš penkias darbo dienas. Nutraukiant darbo sutartį šiame straipsnyje nustatytu pagrindu, darbdavys privalo išmokėti darbuotojui dviejų jo vidutinio darbo užmokesčių dydžio iškeitinę išmoką, o jeigu darbo santykiai tęsiasi trumpiau negu vienus metus - vieno jo vidutinio darbo užmokesčio dydžio iškeitinę išmoką⁵⁴.

Darbdavio iniciatyva nutraukiant darbo sutartį be darbdavio kaltės, įspėjimo terminai neįgalaus darbuotojo atžvilgiu yra trigubinami. Tokiu atveju atleidžiant neįgalų darbuotoją, jis turi būti įspėjamas prieš tris mėnesius, jeigu darbo santykiai tęsiasi trumpiau negu vienus metus, - prieš šešias savaites⁵⁵.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos darbo kodekso 26 str. 2 d. 6 p.;

⁵⁰ Lietuvos Respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas;

⁵¹ Lietuvos Respublikos darbo kodekso 40 str. 5 d.;

⁵² Ten pat;

⁵³ Ten pat 137 str. 1 d. 2 p.;

⁵⁴ Ten pat 56 str. 2 d.;

⁵⁵ Lietuvos Respublikos darbo kodekso 57 str. 7 d.;

4.2.6. Žemės mokesčio lengvatos

Įtvirtinama, kad neįgalieji, atleidžiami nuo žemės mokesčio, jeigu:

- neįgaliajam nustatytas 0-40% darbingumo lygis ir jo šeimoje mokesčio laikotarpio pradžioje nėra darbingų asmenų;
- neįgaliajam priklausantis žemės sklypo plotas, neviršija savivaldybių tarybų iki einamojo mokesčio laikotarpio rugsėjo 1 d. nustatyto neapmokestinamojo žemės sklypo dydžio.

4.2.7. Nemokama teisinė pagalba

Asmenys, kuriems nustatytas sunkus neįgalumas arba 0-30% darbingumo lygis, neatsižvelgiant į Vyriausybės nustatytus turto ir pajamų lygius, turi teisę nemokai pasinaudoti valstybės garantuojama antrine teisine pagalba⁵⁶.

Antrinę teisinę pagalbą apima dokumentų rengimas, gynyba ir atstovavimas bylose, įskaitant vykdymo procesą, atstovavimą išankstinio ginčo sprendimo ne teisme atveju, jeigu tokią tvarką nustato įstatymai ar teismo sprendimas.

Be to, ši teisinė pagalba apima bylinėjimosi išlaidų bylose, išnagrinėtose civilinio proceso tvarka, su bylos nagrinėjimu administracinio proceso tvarka susijusių išlaidų ir su baudžiamojoje byloje pareikšto civilinio ieškinio nagrinėjimu susijusių išlaidų atlyginimą.

4.2.8. Valstybės rinkliava

Asmenims, kuriems nustatytas 0–40% darbingumo lygis, nereikia mokėti valstybės rinkliavos, už asmens tapatybės kortelės arba paso (asmens pasirinkimu tik už vieno iš šių dokumentų) išdavimą ir keitimą bendra tvarka⁵⁷.

V. PRAKTINIAI PAVYZDŽIAI

Benas yra 30 metų. Jam diagnozuota onkologinė liga ir po operacijos nustatytas 40% darbingumo lygis. Iki paskirto gydymo Benas dirbo draudimo bendrovėje. Benas nori grįžti į darbą arba pradėti savo verslą.

- Kokios išmokos ir papildomos lengvatos gali būti skiriamos Benui?

Benui priklauso netekto darbingumo pensija. Net ir grįžus į buvusią darbovietę, ar pradėjus savo verslą, Benui ir toliau bus mokama ši išmoka. Netekto darbingumo pensijos dydį nustato SODRA, įvertinus Beno turimą stažą.

Taip pat Benas turi teisę į:

- vaistų ir gydymo kompensaciją;
- pakartotinę ir palaikomąją reabilitaciją;
- paramą būstui įsigyti;
- lengvatas naudojantis transportu;
- ženklo „Neįgalusis“ ir neįgalių asmenų automobilių statymo kortelės suteikimą;
- žemės mokesčio lengvatą ir atleidimą nuo valstybinės rinkliavos.

- Ar Benas gali grįžti į buvusį darbą?

⁵⁶ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo 12 str.;

⁵⁷ Rinkliavų įstatymo 6 str.;

Asmeniui, kuriam nustatomas 30-55% darbingumo lygis, NDNT išduoda išvadą dėl darbo pobūdžio ir sąlygų, kurioje yra nurodyta, kokiems rizikos veiksniams esant asmuo dėl jam diagnozuotų susirgimų ir dėl to sumažėjusio darbingumo lygio negali dirbti. Pažymėtina, jog NDNT išduodamoje išvadoje nurodomi bendro pobūdžio rizikos veiksniai, kurie gali būti žalingi asmens sveikatai, tačiau nėra nurodomos konkrečios pareigybės, konkretūs darbai, kurių asmuo negali dirbti. Tad jei darbas į kurį grįš Benas neturės NDNT nustatytų rizikos veiksnių, papildomų problemų dėl grįžimo į darbą jam kilti neturėtų.

- Ar Benas privalės darbdaviui pateikti NDNT išvadą apie darbingumo lygį? Ar darbdavys turės teisę jį atleisti iš darbo dėl onkologinės ligos ir prarasto darbingumo lygio?

Tam, kad darbdavys galėtų užtikrinti saugias ir sveikas darbo sąlygas, Benas privalės pateikti NDNT išvadą ir taip informuoti darbdavį apie prarastą darbingumo lygį. Įstatymai nenumato teisės darbdaviui atleisti darbuotoją dėl ligos. Vis dėlto, jeigu pagal sveikatos priežiūros įstaigos išvadą Benas nebegali eiti atitinkamų pareigų ar dirbti atitinkamo darbo, jam turi būti pasiūlytas kitas darbas ar pareigos. Jei Benas nesutiks būti perkeltas į kitas toje darbovietėje laisvas ir jo sveikatą atitinkančias pareigas ar darbą arba tokių pareigų ar darbo darbovietėje nėra, darbo sutartis turi būti nutraukta.

- Kokias papildomas garantijas Benas turės grįžęs į buvusią darbo vietą?

Benui bus suteikiamos 25 darbo dienų kasmetinės atostogos (jeigu jis dirba 5 dienas per savaitę) arba 30 darbo dienų kasmetinės atostogos (jeigu jis dirba 6 darbo dienas per savaitę). Jeigu darbo dienų per savaitę skaičius yra mažesnis arba skirtingas, Benui turės būti suteiktos 5 savaitinių trukmės atostogos. Taip pat be rašytinio Beno sutikimo, darbdavys negalės jam skirti dirbti viršvalandinius darbus, dirbti naktį ir budėti, žinoma jeigu to nedraudžia sveikatos priežiūros įstaigos išvada.

- Ar Benas gali gauti paramą pradėti savo verslą?

Deja, Benas negalės gauti paramos savo verslo steigimui, kadangi valstybės nustatyta 16 000 Eur subsidija yra skiriama tik pirmam darbo vietos sau įteigimui.

- Ar Benas turi apsaugą nuo atleidimo iš darbo?

Benas neturi apsaugos nuo atleidimo iš darbo. Pagal Darbo kodeksą (toliau – DK) darbdavys, nepaisant darbuotojo neįgalumo, gali jį atleisti iš darbo: esant darbuotojo kaltei (DK 58 str.); darbdavio valia nesant rimtos priežasties (DK 59 str.); taip pat tuo atveju, jeigu darbo sutartis privalo būti nutraukta nesant šalių valios (DK 60 str.). Atleidžiant darbuotoją šiais pagrindais nėra reikalavimo, kad darbdavys apie būsimą atleidimą darbuotoją įspėtų prieš ilgesnį terminą. Vienintelis atvejis, kai neįgaliam darbuotojui taikoma palankesnė situacija, yra darbo sutarties nutraukimas darbdavio iniciatyva be darbuotojo kaltės (DK 57 str.). Atleidžiant darbuotoją šiuo pagrindu, darbdavys privalo įspėti darbuotoją apie būsimą atleidimą prieš 3 mėnesius, jeigu darbo santykiai tęsiasi daugiau nei metus, o jeigu darbo santykiai tęsiasi trumpiau negu vienus metus – prieš 1,5 mėnesio.

VI. PROBLEMATIKA

Nors Lietuvoje įtvirtinama neįgaliojo statuso nustatymo tvarka, apibrėžiama materialinė parama ir kitokios privilegijos, tačiau peržvelgus ir apibendrinus dabartinį neįgaliojo statuso reguliavimą, vis dar susiduriama su esminiais sistemos trūkumais.

1) Laikinojo neįgaliojo statuso poreikis

Šiuo metu įtvirtinta, jog neįgalumo ir darbingumo lygis gali būti nustatomas tik pasibaigus aktyviam gydymui ir (ar) reabilitacijai. Numatyta, kad siuntimą nustatyti neįgalumo ir darbingumo lygmenį asmeniį gydantis gydytojas išduoda tik tuomet, kai nustatęs tokio asmens diagnozę ir atsižvelgęs į tai, kad, ~~dat~~ gydymą ir (ar) medicinines reabilitacijos priemones, asmeniui vis dar išlieka organizmo funkcijų sutrikimu⁵⁸.

Dabartinis reguliavimas ir tokie kriterijai apriboja daugelio onkologinių pacientų galimybes pasinaudoti neįgaliesiems suteikiamomis papildomomis socialinėmis garantijomis ir išmokomis.

Onkologinių pacientų gydymosi ir reabilitacijos laikas yra ilgesnis, nei sergant kitomis ligomis. Daugelis onkologinių ligų yra lėtinės, todėl gydymo procesas yra nuolat besitęsiantis ir galintis trukti ne vienerius metus.

Įvertinus, tai kad gydymas ir vaistai reikalauja nemažų pacientų lėšų, laikino neįgaliojo statuso suteikimas gali bent iš dalies palengvinti tokių išlaidų kompensavimą. Priklausomai nuo skirtingo gydymo metodo, pasitaiko ir tokių atvejų, kai onkologiniai pacientai gydymo metu vis dar dirba, tačiau skirtingai nei neįgalumą turintys asmenys, neturi jokių privilegijų ar papildomų garantijų.

Atsižvelgus į onkologinių ligų specifiškumą pastebėtina, jog net ir nepradėjus aktyvaus gydymo pagal teisės aktuose įtvirtintus darbingumo lygio nustatymo kriterijus, galima nustatyti ir įvertinti onkologinio ligonio prarasto darbingumo lygį. Pagal dabartinę statistiką, pasibaigus aktyviam gydymui net pusei onkologinių ligonių yra nustatomas 30–40% darbingumo lygis, tai reiškia, kad ir aktyvaus gydymo metu didžiąjai daliai pacientų gali būti nustatomas panašus darbingumo lygis.

Įtvirtinus laikiną neįgalumo ir darbingumo lygio nustatymą, daugeliui onkologinių pacientų ir jų artimųjų būtų palengvinama finansinė našta, gaunant finansines išmokas ar pasinaudojant kitomis neįgaliesiems taikomomis lengvatomis (transporto ar gyvenamojo ploto lengvatos).

2) Pasibaigus intensyviai gydymui, nėra užtikrinamas efektyvus neįgaliausių grįžimas į darbo rinką

Neįgalieji, ypač onkologiniai pacientai, vis dar susiduria ne tik su apsunkintomis galimybėmis įsitraukti į darbo rinką, bet ir grįžti į darbo vietą po intensyvaus gydymo. Tyrimų duomenimis, išgyvenusieji onkologinę ligą asmenys 1,4 karto dažniau susiduria su sunkumais įsidarbinti, lyginant su ~~sd~~ asmenimis, o grįžę į darbą patiria daug iššūkių ir sunkumų⁵⁹.

2012 m. pabaigoje dėl onkologinių ligų buvo stebima 95,7 tūkst. asmenų, iš jų daugiau kaip 23 tūkst. išgyveno daugiau kaip 10 metų⁶⁰. Atsižvelgiant į tokius rodiklius negalią turinčių onkologinių ligonių

⁵⁸ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu patvirtintas neįgalumo lygio nustatymo kriterijų ir tvarkos aprašas;

⁵⁹ Roelen CAM, Koopmans PC, van Rhenen W, Groothoff JW, van der Klink JJJ, Bultmann U. Trends in return to work of breast cancer survivors. *Breast Cancer Res Treat*, 2011, 237-242 psl.;

⁶⁰ Higienos instituto Sveikatos informacijos centras. Lietuvos sveikatos statistika. 2012. Prieiga per internetą;

<http://sic.hi.lt/data/la2012.pdf>;

grįžimas į darbo rinką, ne tik padeda jiems palaikyti gerą fizinę ir psichologinę sveikatą, ~~ta~~ yra naudingas valstybei.

Nors daugelis onkologinė liga susirgusių asmenų turi galimybę tęsti darbą tačiau darbuotojai ~~susiduria~~ įvairiomis kliūtimis. Dažniausiai tai susiję su darbo vietos išlaikymo klausimais, neretai bijoma, kad neįgalusis bus pažemintas pareigose ar atleistas. Taip pat pasigendama darbdaviams skirtų strategijų ir gairių, palengvinančių grįžusio darbuotojo integracijos klausimus.

Dažniausiai į darbą grįžę neįgalieji dažnai jaučiasi neįvertinami, ignoruojami arba diskriminuojami, todėl patiria daug įtampos ir nerimo. Nors darbdaviams keliama pareiga užtikrinti neįgaliajam tinkamas ir saugias darbo sąlygas, tačiau vis dar pasigendama informacijos kaip tai turėtų būti padaryta.

Tyrimai įrodo, kad neįgaliesiems, ypač onkologiniams ligoniams, dažnai reikalingas tam tikras atstovavimas tarp jų ir darbdavio, tvarkant įvairius su darbu susijusius klausimus bei darbdaviui ~~teikiant~~ reikiamą informaciją apie neįgaliojo būseną, galimybes dirbti ar kilusius sunkumus. Darbdaviams ~~ta~~ bendravimo ir paramos sergančiam darbuotojui įgūdžių, todėl kyla poreikis rengti edukacinius mokymus darbdaviams, siekiant ne tik paskatinti paramą po onkologinės ligos grįžtantiems darbuotojams, bet ir pagerinti grįžimo į darbą procesą.

Taip pat vis dar pasigendama ir įstatyminės neįgaliųjų darbuotojų apsaugos. Darbdavys turi teisę vienašališkai be darbuotojo kaltės atleisti neįgalųjį, todėl neretai neįgalieji grįždami į darbo vietą jaučiasi nesaugiai. Pažymėtina, kad tie onkologiniai ligoniniai, kuriems nustatytas didesnis nei 55% darbingumo lygis, gali būti atleidžiami kaip įprasti darbuotojai.

Europos Sąjungos valstybėse vis dažniau pradedama kalbėti apie neįgaliųjų ir onkologinių ligonių grąžinimą į darbo rinką, taikant įvairias integracijos sistemas.

Šiuo metu Nyderlanduose jau veikia multidisciplininė onkologinių pacientų intervencinė grįžimo į darbą programa. Programos metu yra taikomos integruotos fizinio pacientų stiprinimo priemonės bei ~~teikiama~~ papildomos profesinės konsultacijos. Įvertinus šios programos veiksmingumą, nustatyta, kad po 6 mėnesių laikotarpio net 59% onkologinių pacientų grįžo į darbą, o po 12 mėnesių į darbą ~~gr~~ 86% sirgusių asmenų⁶¹.

3) Profesinės reabilitacijos programos nėra efektyvios

Nepaisant valstybės dedamų pastangų neįgaliuosius integruoti į darbo rinką, subsidijomis skatinant darbdavius, taip pat įstatymuose bei teisės aktuose įtvirtinant papildomas garantijas neįgaliųjų atžvilgiu, vis dar pasigendama efektyvaus šios sistemos veikimo.

2016 m. statistikos duomenimis, iš visų teritorinėse darbo biržose registruotų neįgaliųjų buvo įdarbinta tik pusė (5 700 iš 11 380).

Sistemoje vis dar pasigendama faktinės neįgaliųjų integracijos į darbo rinką. Nors neįgalieji skatinami pasinaudoti profesinės reabilitacijos programomis, tačiau šios programos neatitinka darbo pasiūlos ir darbo rinkos. Teikiamų mokymo programų įvairovė profesinės reabilitacijos paslaugų įstaigose yra ribota, siūlomos programos daugiausiai yra pritaikytos darbui pagal individualią veiklą.

⁶¹ Monique C J Leensen, Iris F Groeneveld, Iris van der Heide, Tomas Rejda, Peter L J van Veldhoven, Sietske van Berkel, Aernout Snoek, Wim van Harten, Monique H W Frings-Dresen, Angela G E M de Boer. Return to work of cancer patients after a multidisciplinary intervention including occupational counselling and physical exercise in cancer patients: a prospective study in the Netherlands, 2017.

Prieiga per internetą: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5623345/>;

Profesinės reabilitacijos programų neefektyvumą parodo ir tai, kad kiekvienais metais mažėja asmenų, baigusių profesinės reabilitacijos programos mokymus ir darbo rinkoje išsilaikančių daugiau nei 12 mėnesių, po tokios programos baigimo.

4) Materialinė parama neužtikrina neįgaliojo nepriklausomybės

Šiuo metu veikianti materialinės paramos sistema yra ne tik sudėtinga, bet ir ribojanti asmenų galimybes gauti tinkamas ir jų poreikius atitinkančias paramos priemonės.

Kaip nurodoma Jungtinių Tautų (toliau – JT) išvadose⁶², neįgaliesiems asmenims turi būti užtikrinama pakankamai finansinių išteklių, leidžiančių gyventi savarankiškai ir įsitraukti į bendruomenės veiklą, taip pat papildomai turint galimybę naudotis visomis bendruomenės suteikiamomis paslaugomis.

JT pažymėjo, kad neįgaliųjų atžvilgiu Lietuvoje vis dar pasigendama pakankamos finansinės paramos užtikrinimo. Lietuvoje taikoma finansinė parama neatitinka šalies pragyvenimo lygio, todėl neretai susiduriama su situacijomis, kuomet kiti šeimos nariai privalo papildomai kompensuoti neįgaliojo patiriamas išlaidas arba neįgaliojo gaunama finansinė paramai neretai tampa visos šeimos pajamų šaltiniu.

Lietuvoje vis dar nėra oficialių statistinių duomenų leidžiančių įvertinti neįgaliųjų ir jų šeimos narių pajamas bei jų gyvenimo sąlygas ir standartus. Dabartinė statistinė informacija siejama tik su išmokamų išmokų skaičiumi bei priežastimis, lemiančiomis neįgalumo ir darbingumo lygio nustatymo poreikį. Trūkstant detalesnės informacijos, neįgaliųjų asmenų apsaugos ir integracijos sistemoje pasigendama tikslinės strategijos, nukreiptos padėti neįgaliesiems bei identifikuoti esmines kylančias problemas.

5) Infrastruktūra vis nėra iki galo pritaikyta neįgaliųjų poreikiams

Dabartinėje sistemoje vis dar pasigendama infrastruktūros pritaikymo, atsižvelgiant ir įvertinant skirtingus neįgaliųjų poreikius. Neįgalūs asmenys vis dar susiduria su infrastruktūros problemomis:

- sveikatos priežiūros įstaigose (įskaitant reabilitacijos įstaigas);
- siekiant pasinaudoti transporto paslaugomis.

Neįgalieji, įskaitant onkologinius ligonius, Lietuvos sveikatos priežiūros įstaigose aptarnaujami bendrai, labai dažnai neįvertinus šių asmenų specialiųjų poreikių. Praktikoje vis dar pasitaiko situacijų, kuomet sveikatos priežiūros specialistas dėl neįgaliajam nustatytų specialiųjų poreikių (pvz. sutrikusio judėjimo) gali atsisakyti apžiūrėti neįgalųjį, tuo atveju, jeigu jis nėra papildomai lydimas kito asmens.

Taip pat Lietuvos neįgaliųjų forumo (toliau – LNF) atliktas tyrimas, parodė, kad neįgalieji vis dar susiduria su sunkumais patekti pas reikiamą specialistą, ypač odontologą (60%), radiologą (53%), psichologą ar psichiatrą (48%)⁶³.

Su infrastruktūros trūkumais neįgalieji taip pat susiduria ir reabilitacijos įstaigose. Daugiausiai problemų neįgaliesiems kyla transporto ir pervežimo klausimais. Kadangi, reabilitacijos įstaiga nėra įpareigota atvykstantiems pacientams užtikrinti pervežimo paslaugos, neįgalieji, turintys judėjimo sutrikimų, siekdami atvykti į reabilitacijos įstaigą neretai susiduria su sunkumais, ypač tuomet, kai yra reikalingas papildomiems poreikiams techniškai pritaikytas automobilis.

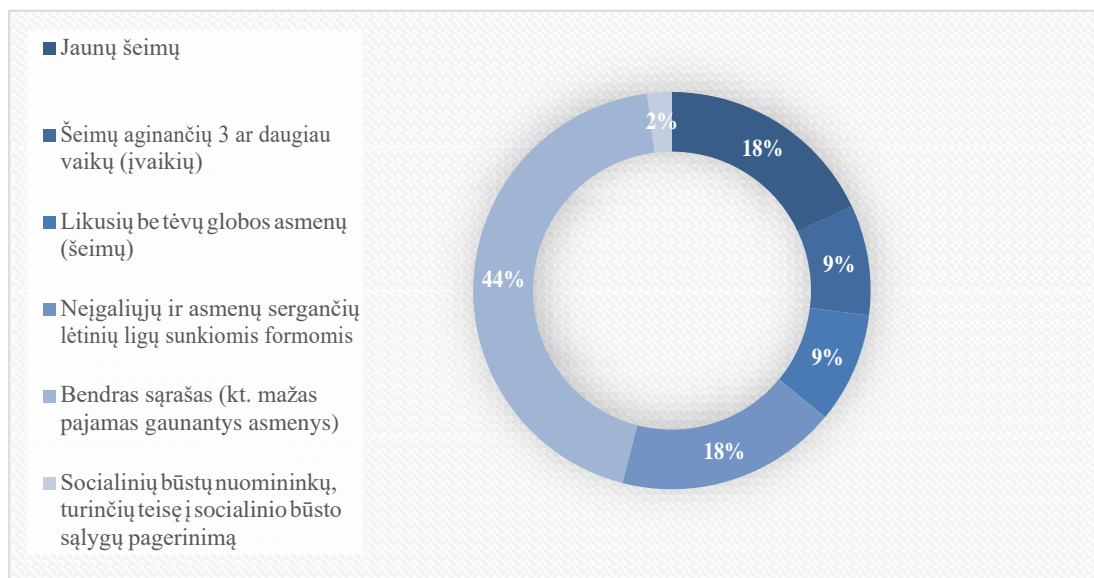
6) Nesudaromos tinkamos sąlygos pasinaudoti visomis neįgaliajam priklausančiomis privilegijomis

⁶² Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding observations on the initial report of Lithuania, 2016;

⁶³ ANED Country report on Social Protection and Article 28. Lithuania, 2017, 18 psl. Prieiga per internetą:

<https://www.disability-europe.net/theme/social-protection?country=lithuania;>

Nepaisant valstybės dedamų pastangų neįgaliesiems užtikrinti galimybes gauti gyvenamojo ploto lengvatas arba gyvenamąjį būstą pritaikyti specialioms jų poreikiams, praktikoje ši sistema yra neveiksminga.

5 pav. 2016 m. pabaigoje eilėse išsinuomoti socialinė būstą laukiantys žmonės⁶⁴

Šiuo metu gyvenamojo ploto lengvatos suteikimo sistema yra ilga ir sudėtinga (žr. į 5 pav).

Sistema yra orientuota į visus mažas pajamas gaunančių asmenų grupes, įskaitant ir negalią turinčius asmenis. Todėl, socialinis būstas suteikiamas visiems bendroje eilėje jo laukiantiems asmenims pagal prašymo pateikimo data neatsižvelgiant į tai, į kurią laukiančiųjų sąrašą tokie asmenys yra įrašyti.

Atsižvelgiant į tokį sistemos modelį, susiduriama su situacija, kuomet nėra išskiriama, kuriems asmenims ar jų grupėms gali būti sudėtinga savo pastangomis susirasti būstą, o pagrindiniai kriterijai, nuo kurių priklauso, ar asmuo gali pretenduoti į socialinį būstą – kasmet deklaruotos pajamos ir turtas, patys neviršinti nustatytą dydžių⁶⁵.

2016 m. pabaigoje būsto nuomos laukė 12 960 asmenų, iš jų 18% sudarė neįgalieji. Dėl ribotų visų savivaldybių finansinių galimybių socialinį būstą kasmet gauna apie 3% asmenų, esančių sąrašuose, todėl šio būsto asmenims tenka laukti labai ilgai. Vilniaus ir Kauno miestų savivaldybėse tenka laukti iki 30, mažesnių miestų – Klaipėdos, Panevėžio – iki 20, rajonų savivaldybėse – daugiau kaip 10 metų, Analogiški laukimo terminai taikomi ir neįgaliesiems⁶⁶.

Siekdamos išvengti tokios diskriminacijos, užsienio valstybės įsitvirtino papildomus vertinamuosius kriterijus, skirtus pirmenybę taikyti pažeidžiamoms visuomenės grupėms.

Estijoje teisę į socialinį būstą turi asmenys, kurie gauna mažas pajamas ir negali savarankiškai su būstu. Socialiniai būstai išnuomojami asmenims, kuriems reikalingos socialinės paslaugos. Pirmenybę į šį būstą turi neįgalieji, pagyvenę asmenys. Analogiška pirmenybė neįgaliųjų atžvilgiu taikoma ir Airijoje⁶⁷.

Su ilgu ir sudėtingu procesu neįgalieji taip pat susiduria siekdami pasinaudoti parama skirta turimo būsto pritaikymui specialiesiems neįgaliojo poreikiams.

⁶⁴ Valstybės kontrolės duomenimis;

⁶⁵ Lietuvos Respublikos paramos būstui įsigyti ar išsinuomoti įstatymo 9 str. 1 d. ir 11 str. 2 d.;

⁶⁶ Valstybės kontrolė. Audito ataskaita „Ar užtikrinamas būsto prieinamumas mažas pajamas gaunantiems gyventojams“, 2017 m., 12 psl. Prieiga per internetą: https://www.vkontrolė.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=23127;

⁶⁷ Ten pat 12 psl.;

Remiantis statistiniais duomenimis, 2016 m. buvo patenkinta tik pusė (59%) visų pateiktų prašymų. Net ir patenkinus prašymą, vidutinė būsto pritaikymo neįgaliesiems trukmė 2016 m. buvo 17 mėnesių. Kai kuriose savivaldybėse pritaikymo trukmė nuo prašymo pateikimo dienos iki pritaikymo darbų pabaigos truko dar ilgiau – Klaipėdos miesto savivaldybėje (42 mėn.), Kauno miesto savivaldybėje (36 mėn.), Palangos savivaldybėje (36 mėn.), taip pat Kauno rajono (35 mėn.) ir Vilniaus miesto savivaldybėse (34 mėn.).

Atkreiptinas dėmesys, kad net ir pritaikius būstą, labai dažnai atlikti darbai neatitinka kokybės standartų. Tyrimai parodė, kad net 56% neįgaliųjų, kurie pasinaudojo parama skirta turimo būsto pritaikymui, liko nepatenkinti atliktų darbų kokybę ir tokius atliktus darbus vertino labai prastai.

Nepaisant to, kad po atliktų darbų pritaikytas būstas neužtikrina visų neįgaliojo poreikių, dabartinis reguliavimas nenumato papildomų neįgaliojo teisių kreiptis dėl netinkamų darbų atlikimo ir finansavimo. Neįgaliajam asmeniui būstas gali būti naujai pritaikomas ne anksčiau kaip po 10 m. nuo paskutiniojo sprendimo pritaikyti būstą priėmimo dienos.

VII. POLA REKOMENDACIJOS

- Įtvirtinti laikino neįgaliojo statusą. Šiuo metu onkologiniams pacientams nėra užtikrinama efektyvi valstybės teikiama socialinė pagalba. Dabartinis reguliavimas apriboja onkologinių pacientų galimybes pasinaudoti neįgaliesiems suteikiamomis papildomomis socialinėmis garantijomis ir išmokomis. Toks reguliavimas nepagrįstai blogina onkologinių pacientų padėtį. Priešingai, įvertinus onkologinių ligų specifiškumą, valstybė turėtų dėti maksimalias pastangas, siekdama apsaugoti geriausius onkologinių ligonių interesus.
- Užtikrinti, efektyvų neįgaliųjų asmenų grįžimą į darbo rinką, po taikyto intensyvaus gydymo. Sukurti sistemą, leidžiančią onkologiniams ligoniams, bei kitiems neįgalų statusą turintiems asmenims, pilnavertiškai grįžti į darbo rinką, nepatiriant diskriminacinių barjerų. Taip pat numatyti papildomas garantijas, jog asmenys į darbo rinką grįžę po intensyvaus gydymo turėtų papildomas garantijas neprarasti darbo. Šiuo metu darbo santykiuose pasigendama tinkamos neįgaliųjų ir onkologinių pacientų apsaugos.
- Susisteminti ir vieningai pateikti informaciją, susijusią su neįgaliojo statusu ir skiriamos pagalbos sistema. Valstybei kyla pareiga sukurti aiškų reguliavimą, papildomai identifikuojant, kuri valstybinė institucija turi centralizuotai teikti visą neįgaliesiems reikiamą pagalbą. Šiuo metu veikianti sistema yra fragmentuota ir neatitinkanti visų neįgaliųjų poreikių. Neįgalumo išmokos reguliuojamos skirtingais lygmenimis, taip pat pasigendama aiškumo dėl išmokų ir kitų privilegijų taikymo kriterijų.
- Užtikrinti, neįgaliųjų integraciją į visuomenę. Šiuo metu infrastruktūra ir finansinė parama neatitinka tokio lygio, jog neįgalieji galėtų būti nepriklausomi bendruomenės dalis. Valstybė turi dėti maksimalias pastangas skatindama neįgaliųjų asmenų integraciją ir nepriklausomumą nuo trečiųjų asmenų. Taip pat turėtų būti užtikrinta kokybiška neįgaliųjų integracija į darbo rinką, peržiūrint profesinės reabilitacijos mokymo programas, identifikuojant jų trūkumus.
- Peržiūrėti socialinės paramos teikimo sistemą, efektyvinant neįgaliųjų galimybes pasinaudoti socialinio būsto nuoma bei galimybėmis pritaikyti būstą pagal specialius neįgaliųjų poreikius. Remiantis kitų šalių formuojama gerąją praktiką, pagalvoti apie neįgaliųjų poreikių prioretizavimą.